

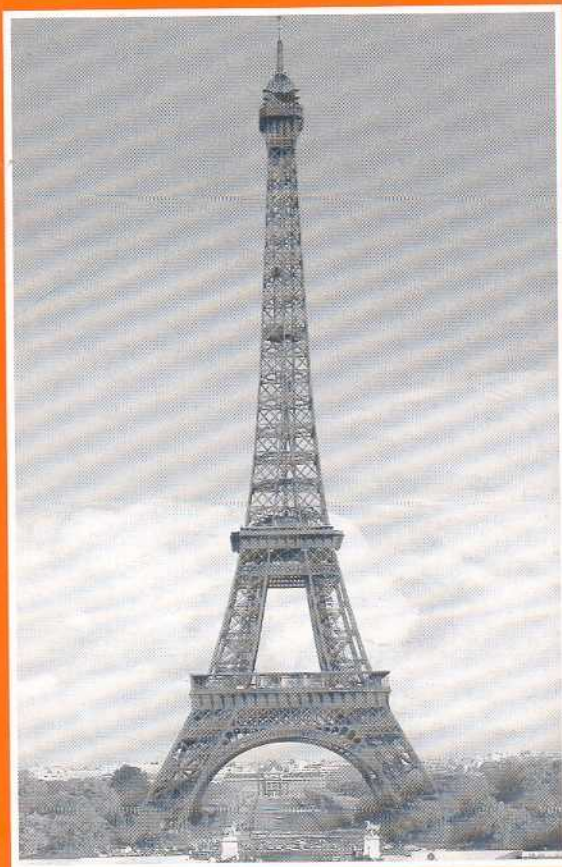
ZAR

BIZKAITARRAI-BIZKAIERAZ*

268n. zenbakia
abendua 2001

BIZKAIKO FORU ALDUNDIA
KULTURA SAILA
LAGUNTZAILLE

EIFFEL TORREA (PARIS)

- KLASIKU BARRIA

- 1886N. URTEAN ASIA

- 1889N. URTEAN AMAITUA

GURE LURRA TA GU LURTARROK (VI): EDESTI IDATZIGABEA (ARRI ZAR)

Orain berrogei urte Bizkaia zelakoa zan esatea erreza da baiña ez ain erreza orain 40.000 urte zelakoa zan esatea. Ez dago idazkirik, ez dago lekukorik... ez dago besterik bizilekuak eta illobiak baiño.

Emen edesten doguzan aldietan ez egoan Bizkai'rik, euskaldun-taldearen barruan dago Bizkaia. Bizkaia oraintsuko gauzea da, zarragoa Euskalerrria, askoz zarragoa gizadi osoa. Edesti-aurrean ba, ez dago Bizkai'rik. Talde batzuk dagoz euren bizilekuakaz eta illobiakaz, euren eiza-erakaz eta euren sukaldaritzagaz. Ez dira emen agertzen Bizkaia'k bere-bereak dauzan bereiztasun oneik: bardintasuna, jakintzari jarraituazotea eta batez be iñori erasorik ez egitea arerioei be laguntzen dautsela, ez da agertzen gurasoengan seme-alabakanako maitasuna edo anaien arteakoa, norberaren eta besteen bizia aintzat artzea, gorrotoa ta zikoizkeria alboratzea.

Edesti-aurrea aztertukeran lenengo aldi bat gizaldi onen asierakoa da: Astarrenak ugari aurkitzen ziran, basoan ebiltzanak eurak be bai, esaterako Rotaetxe izan lenengo dolmena Gorbea'n aurkitu ebana, Jagor Balzola'n lenengo azterketa egin ebana eta Bengoetxea Santimamiñe'n lenengo marrazkiak aurkitu ebazana.

Bigarren aldia billatzaille-taldea sortu zanetik asten da, Aranzadi'tar Telesforo buru zala, gero Barandiaran'dar Joxemiel eta Enrike Eguren. 1918n. urtean asi ziran talde batekoak aurkitze oneik egokiro begiratzen eta triku-arri edo dolmen askoren barriak artu ebezan, leiza batzuren be bai. Orrean artean Oiz, Gorbea, Kalamua tokiak eta Lumentza, Bolinkoba eta Venta Lapearra'ko leizak.

Jakingarri guzti oneik aztertu ondoren lanerako aurre-eritxi bi agertu ziran Euskalerrriari begira: Euskaldunen enda bat ba-dagoala eta euskaldunak bertan jaiok dirala, ez iñondik etorriak.

Gudeak baztertuta itzi ebazan lan bizi oneik eta gel-ditu egin ziran arik eta 1953n. urtean Barandiaran erbes-tetik biurte arte.

Arrezkero lan asko ta aundiak egin dira, baiña oraindiño ez dago dana eginda. Asko be asko dago egiteko.

Edestiak bere aldiak dauz, pentsakera aldatu danean edo jazokizun aundiren bat sortu danean asita. Antzera

jazoten da edesti-aurrean be. Aldi bakoitxak bere izena daroa.

Gizona leiza edo koba baten millak urte askotan bizi izan ba'da, bota dauzan ondakiñak alkarren gainean dagoz, zarrenak azpian, oraintsukoak gainean. Bakoitxa zein lekutakoa dan argi ba'dago, ortik aterako dogu aldi bakotxean zer jaten eban, zelako piztiak bizi ziran eta inguru aretan egozan landarak, zentzuk ziran.

Kristo'ren aurretik 50.000 urte dira gizona Bizkaia'n bizi dala. Orduan, gizona ona etorri egin zan beste leku batetik.

Edesti-aurreko aldirik zarrena musterientse deritxona da. Dima'ko Balzola'n dagoz aldi aretako lekukoak eta Sopelana'ko Kurtzia'n be bai. Emen sukarrizko lanabesak dagoz. Aldi onetan emen Neandertal gizona bizi ei zan: dantzaria, apaindua, bizi laburrekoa, unoretsua. Enda au galdu egin zan.

Arri-Zar goienean, aldakuntza andiak etorri ziran eta gaurko gizonen jatorria dan gizakia agertu zan emen, azurrak lantzen, sukarrria lanerako egokitzen eta arpean margotzen. Aldi onen barruan auriñaziense dogu lenengo alditxua eta emen ez da agertzen Bizkaia'n giza ondakiñik, eskulanak Santimamiñe'en eta Bentalapearra'n. Azkenengo onetan bisonteak eta artzak dagoz margoztuta, baita orman marra batzuk be. Egutegiak ete diran edo eizarako zerbait. Ez da au Bizkai'ko bereizia, onetan Europa osoagaz batera gatoz.

Solutrense aldi (18 milla urte Kristo'ren aurretik) aldakuntza batzuk agiri dira: urriñetik eizatzea esaterako. Aldi onetan asko ugaritu ziran emengo biztanleak leizak ugariago agertzen dira-ta.

Magdalenense aldi (15.000 urte Kristo'ren aurretik) eta Bizkai guztian zabaldua dago gizona. Emen asten da aitzeko margolari-lana. Arrantzarako arpoiak darabillez.

Aldi onen azkenarantza agertzen da Bizkaia'n gizon euskalduna, Cromagnon gizonari jarraituz.

Gero, otzaldia amatu zanean, gizonak bere bizikerea be aldau egin bear izan eban. Erdi-arri deritxon sasoi oneri. Gizonak leizetatik urten egiten dau, naizta iñoz geroago be barruan agertu. Arri bari 'ra goaz.

OLAZAR'TAR MARTIN'EK

LEGE ZARRA (FORUA) ETA VII: AZKEN-NAIAK (TESTAMENTUAK)

Iterakoan ondasunak nori itzi jakiteko, Foruak askatasunez jokatzeko dau baiña, beti, sendi-ardatzaren eskubideak zainduta.

Azken-naia iru eratakoa izan daiteke: Ii-burukoa, anaitasunezkoa ta ordezkorearen bidekoa.

Ii-burukoa: Gaur be baliokoa da. Ilteko arriskuan dagoanak, uritik urrin dagoalako edo eskribaua urrin bizi dalako, azken-naia egin leike iru lekukoren aurrean, naiz idatzita naiz berbaz.

Anaitasunezkoa: Foruak onartzen dau senar-emazteak biak batera egiten daben azken-naia, Gaztelako legeak ez dau onartzen, banan egin bear dabe. Baiña Foruan be bietatik bat urtea amaitu baiña lenago ilgo ba'litz, bizi danak ezin leike aldatu azken-naia. Azkenengo foru-batzeak ez da artu lege au.

Ordezkoaren bidezkoa: Gaztela'ko legean galazota dago, iñok ezin leike egin azken naia beste baten orde, baiña Bizkai'ko Foruan bai. Esaterako azken-naia egiten danean, seme-alabak txikiak ba'litzaz eta jakin ez etxearen ardurea artzeko gai zein dan, orduan azken-naia egiten dauanak ordeko baten emoten dautso aukeratzea egiteko eskubidea. Elburu ori lortzeko beste bide bat izan daiteke ezkontzen diranean alkar-poderoso deritxon eskubidea alkarrari emotea.

Foruari jarraitu ezker, azken-naia adin eldua beteta bereala bideratu bear da, edo azkenengo semea edo alabea ezkontzen danean, baiña epe au luzatzeko oiturea sartu da eta alargunak luzaro euki al izaten dau ondasunen zaintza, baiña ez muga barik.

Foruak azken-naiak egiterakoak, basetxea osorik zainteari begiratzen dautso, orrelan ekonomi-arazoak sortu ez dakiozan etxeko jaunari. Orregaitik, azken-naia egiten dauanak aukeratu lei etxea artuko dauana, besteak alboratuta. Ori ondasunak sendi-ardatzekoak diranean, eta ondasun mobikorak diranean, askatasunaz emon leikioz berak nai dauanari. Eskubide oneri mugak ipiñi eutsozan 1.526n. urteko foruak. Bosten bat itzi lei ilten danaren aldeko otoitzak egiteko, baiña bosten au, ondasun mobikorak egon ezker, orretatik atera bear da. Alboratuta geratu diran senideak

auxe artu bear dabe beti: arra bat lur, teilla bat eta errial bat. Alboratze au ez da etxe-ondasun barik iztea, etxean bizi leitekez anaiak ezkondu arte eta dote bat emotea be ondo litzake. Sendikoak izaten jarraitzen dabe eta ondorengo izendatua ondasuna beragandu baiña lenago ilgo ba'litz, azken-naia bako ondasunetan lez kideko izango litzakez.

Beste gauza bat dira legeaz izendatutako ondasunak (legitima foral): Legediak (Codigo) ondasunak zati bi egiten dauz, bata seme-alabentzat eta beste erdia nai daunari emoteko, baiña foruan etxeko guztiai emotekoak dira ondasunak baiña azken-naia egiten dauanak nai daun erara. Onek batzuk aukeratu eta beste batzuk alboratu egin leikez. Bide ori artzen dau foruak, etxe osoa baten emoteko.

Foru Zarrean sendi-ardatzaren ondasunak ardatzez artuak ziran, ez ziran orra sartzen gero artuak edo erosiak oneik edonori emoteko aske egozan, gaur bostetik lau dira etorpidera sartzen diranak.

AMAIA

Eldu gara Forua aztertzeke egin dogun lan onen azkene-ra. Iñoz bereogi gauzak esan ba'doguz, ez ikaratu, irakurle: Bizkai'ko seme on batek ezin berba egin leike gure Lege Zar edo Foruari buruz otz-otzik, biotzak be or zer-esana dauka. Geure-geureak diran balioak dagoz or eta orre in ezaugarri dogu Gernika'ko Zugatza. Begiratu daiogun, Trueba'tar Anton'en berbak gogoan doguzala:

Gure ibarretako
zugatz baten gerizpean
askatasuna dago
amar gizaldiren joanean.
Zugatza bedeinatu au
zapuztuten edo zauritzen dauana
Jainkoagandik eta gizonakandik
izan bedi mndarikatua.
Agur zugatz maitea, beti zurekin biotz -biotzetik.

OLAZAR'TAR MARTIN'EK

ZER ALDIZKARIA

Ordaindu, mesedez, ZER aldizkaria! (3.000 pezeta) kontu onetan:

EUSKERAZALEAK

BILBAO BIZKAIA KUTXA

Bilbao, 2095 0000 7 4 20.000 8961-5

Adiskide! Mesedez ZER aldizkaria aurrera eroaten lagundu eiguzu!

Ebago orri onetan txarteltxu au eta eroan bbk'ra eta ordaindu 3.000 pezeta. Ez dozu ezer be idatzi bear.

Baiña aztu barik esan Kutxan zeure izena eta zeure erriarena.

Eskerrik asko!

"EMEN ERRI BAT IZAN ZAN"?

ERRI-GOGOAREN EKIMENA

TA POLITIKA

Gure Euskalerrria'ri buruzko iritzi, ustekizun, aburu ta abarrak zenbat izan diran esaterik ez da. Aleunka noski. Joan dan gizalditik, batez ere, etnologari ta izkuntzalariak ezezik, folklore-zaleak ere, gure En-ia'ren leenaldi odeitsua, ots, son-era, irudimenak emak oi duan indar-egoz, zirrikituetatik, erraiñutxo, alderapenez edo -ta aztamuka bederik argitu naian aritu zaizkigu.

Aidetasun-izpirik ez ditote inungo errekin aurkitu, jakintsuki beintzat. Ez du beraz, gure Erria'k ez auzoko eta ez inundiko errekin kidetasunik. Euskerarekin beste ainbeste, ez aaidago genetikorik ez izkar-senidetasunik gaur munduan itzegiten dan edonungo izkuntzarekin ez eta galdutzat jotzen ditugunekin.

Onatx ba, amaika aldiz entzunik dugun esaria: izkuntzen itsasandi ontan bakartia dugu Euskalerrria; euskera kiderik eta loturarik gabekoa. Erri ta izkuntza erabat ugarte.

Politikak ordea, ertietan aldakorrena, mugon-zaleenak, ez du bere esparruan "egipenak" besterik ametitzen, "burutuak" baizik ontzat ematen bere arlo ta joko-barrutian. Suntsipenak, triskantzak, zuzenkotrakoak eta onelako itsuskeri guztien estaltzaille dan diplomaziazko itzleun edo lots-izkeraz joka oi digu politikak. Ta politikazko erti mugikor oni begira eratu zaizkigu Europa'n laterriak. Lutamuak ordea (mapa politikuak, alegia) ezin esan daiteke beren margoetan azkena erabaki dutenik Erriak mugarritzen.

Laterriak sortzen asi ziranetik urteak alkarren gainka etorri dira. Alabaiñan, politikak ba'du aski lan oraindik. Gaur bertan, Europa bateratuago, alkartuago bat eratzen ari geran une onetantxen ondo dakigu ba'dabilela Estadu-mailla lortu ez dutenen Errien auzia. Onek zera esan nai du: laterrien egonkortasun edo tinkapena, ontzia itsas-baga tarteko itxuraz zirkun-zarkun ari dala, kilikolo alegia. Eta Europa, geroari begira ez dagoala nai bezelako oreka tinkoan erabat eraikitzeko eran jarria, ez baitdakigu biarko batean zertara elduko geran politikarekiko basarte trinkotsuan.

Ez noa mapatako ola-olako estadu-mugalerroak aldatu bearrik ba'dagoala esatera. Bai baiñan au aldarrikatzerak kulturaz, idealez eta odol-alkartez tajutu ta moldatutako errien egintza, dinamikua da, bizia; ez garaipenak eta azpiraketaz, ez interesak eta lapurretak aldatu ezin izango dutena. Jakinko altsuak nazioak markatu nai izan daunaren ezaugarria ez bai-da erabat errex ezabakor.

Erriaren gogoa eta naia oztopatzea ta zearo ezabatu ta erauztea oso zailla izaten da. Izan ere, pertsonak zenbateraiñoko aalmena duan jakiterik ez dago. Pertsona batek, orrelako aalmena agertzen baldin ba'du, gauza bera esan daiteke giza'talde bati dagokionean.

Erri bat, dan bitartean, gogo-biotzetan erri-atsak dirakian bitartean, beregan darama Jainko orrek pertsona naturalari (taldekako naiz norbanakoari)esleitu dion askatasunaren eskubidea.

Politikarekiko nortasunaren illunaldiak (azpiraketen eragiñez-eta) gizalditan kontatuak izanik ere, ez dute aurkakorik ezer adierazten, eskubide ori iraun-legez galderazten eta aienerazten.

Erri edo nazio onek, pipiak jandako zura antzera dagoala irudituarren, laterri artifizialari noizpait, alako batean gain artuko dio, azken txanpan sortzezko askatasuna dagokionez lortzeko. Erriaren ekimenak ez bait-du mugarik. Onelaxe gerta oi da zenbait kasutan, politikazko eriotz luzez zapaldu ta ustez eortzitako zenbait errekin Europa' n bertan.

"Emen erri bat izan zan" ezpataz xilkatu oi digu maiz konkistatzaillak zapaldua izan danaren illobi-arlosan; ots, pikutara joana zaigu erri au. Beste ainbestetan ordea, sustraitxo arrigarri batzuk ain basakiro lurperatutako gorputzean bizigarritzko izardia arturik, tartetxo ta zirrikitua billatuz arria digute arraildu, pitzatu ta zapartegin; ta errotxoak azalera nekez elduz, lore ta ostoztanda aintzatsuz nazio pizkundearen goratzerrea abestu digute.

Ez al da au gertatu Euskalerrria'n? Begira bestela 1.839'gn. urtera eta 1.876'ra. Eta azkenik, nola ez ba, 1.936'gn. urteari. Politika-legez zapaldua, eortzia, ixilerazia zetzan Euskalerrria.

Lenin'en izenean sarraskitzen zutenak eta 36'ean Jainkokoari Euskadi iltzeko txapelgorriz eta eskuplaioz jantzi ta oles egiten ziotenak ikusia dute, bai arranola! ikusasmorik etzutena.

Euskalerrria berriro politikan ugarte biurtu zaigu, inguratzten duten naasketarik, odolez, loi ta malkozko itsasotik irtena, zutitua.

EGAÑA'tar GOTZON'ek

ZORI ONA GABONETAN!!!

ZORI ONA URTE BARRIAN!!!

GIZAKIAREN EDESTIA (2): ASIEREA

Primateak eta onein aldakuntzak

Oso antxiñakoak dira primateak munduan: Gizakiak 3 milloi urce ba'daroaz, lenengo primatearen gorpuzkiña USA'n aurkitu da eta Purgatorius Ceratops dauka izena. Onek 65 milloi urte daukaz. Geroago, 55 milloi urte dirala, Europa'n be agertzen da eta mundura zabaltzen doa. Batzuk oso aundiak dira.

Itaun bat: Zelan zabaltzen ziran itxas-barruan egozan ugarteetara edo Lurrarte aundi batetik bestera?

Ez dakigu, baiña susmoa auxe da: zugatz enbor aundien gainean joaten zirala tokirik toki.

Zelan sortzen dira bizi-mota (espezie) barriak?

Gaur be egiten doguz enda-nasteak eta euren artean ondorengoak lortu be bai, baiña beti mota edo espezie baten barruan: Zaldiaren eta astoaren ondorena mandoa izaten da, baiña au ez da ugaritzen. Or amaitzen da.

Darwin'ek berak aurkitu eban ortik bide bat: Motak edo espeziek bakartadean dagozanean aldatu egiten dira: Galapagoak deritxen ugarteetan pinzoi-txori barriak agertu ziran, baiña ez USA'n. Naikoa litzake, orduan, lutelesti-esi bat ipintea edo beste giro batera joatea, mota edo espezie barriak agertzeko, esaterako, naikoa zan tximinoiak landa edo sabanara joatea, especie barri bat sortzeko.

Giro aldatzen danean

Milloiak urteen barruan giroa sarritan aldatu da eta orregaitik agertu dira mota barriak. Gaur be giroa berotzen doa. Zer jasoko da? Emen izango da bigarren milleurtearen azkeneko ordamendia? 10.000 urte daroaguz giro bero baten eta giro otz biren erdian eta emen sortu da lurgintza edo lurra lantzeko oitura. Ez da izan olakorik milloi bat urtean. Gogoratu daigun VIII igarotea edo Bikingoak Groenlandian (landaberde esan gura dau) gotzain bat eukitera be eldu zirala, baiña gero %80 izoztu egin zan eta orrelan dago gaur be. Sakon-une baten 3km. ko sakonerea dauka edurrak. Ori ez da gauza aundia baiña 5 milloi urtetan otza egon da an oraintsura arte.

Olako giro aldakuntzak egunero ikusten doguzan gauzak be ba-dira: Negua ta udea daukaguz guk, otza ta beroa, baiña ez lurarren garri-inguruan.

Itxas-azpian dagozan bizi-ondakim edo fosiletan ikusten dabe jakitunak zenbat bero edo otz jasan eben lurtean bizi ziranean. Zelan? ori milloiak urteak daukezen fosiletan zenbat isotopo daukezan neurtuta jakiten dabe.

Gaurko otz-bero aldakuntza oneik nondik sortzen dira? Eta lenago?

Bost zio agertzen dira: Ondamendi aundiak, lurraren ibilbidea eguzkiaren inguran aldatzea, ura ta aizea, lurra-

ren egoerea alboratua orbitan aldatzea, gizakiak lur-gaiñean egiten dauzan aldakuntzak.

Ondamendi aundiak esaterako: meteorito aundiak jaustea, sumendien "laba" jaurtitze aundiak. Iñoz aldakuntza orreik bizi-motak, espeziak, aldatu egiten dabez.

1983-08-27-'an Idonesian jazo zan olako "laba" jaurtitze aundi bat Krakatoa sumendiak egiña, 3.500 km'ra entzun zan zaratea eta 80 km. an gora igon eben ondakinak, Europa'n bertan be aldatu ziran eguzki-sartzearen erak, 50.000 gizaki ij ziran. Antzeko ondamendi baten galdu zirala, betiko, dinosaurioak esaten dabe.

Gaur daukagun giroa izotz-alde biren bitartean dagoan epel-aldia da.

Milankobik'en aldiak

Billatzaille onek aztertu dauz ondoen giro edo otz-bero aldatze oneik. Ona emen kontuan dauzan jakingarriak: Eguzkiaren inguruan lurra egiten dauan bideak dauka zer-ikusia aundia eta bideagaz batera lurraren ardatzak daukan 23'5 maillako alboratzeak. Ortik datoz negua ta udea, ortik urteko egunik luzeen biak eta gaurik luzeen biak.

Milankobik'en (1879-1958) ogeta amar urte egin eban arazo au aztertzen: Zer dan negutoki'antzeko ondorena (efecto invernadero), landarak egiten daben fotositesisek zelan aldatzen dauan CO3 zugatzak ariñago aundi eginda eta zelan CO4, zugatzan ondoren lez sortzen dauzan ugari bedarrak, artoa, gozoki-kalamua. Orrelan sortu ziran sabanak eta olako zerbait esan gura izan dabe jakitun batzuk tximinoiak basobaltzetik landara urten ebela esan dabenean.

OLAZAR'TAR MARTIN'EK

AZKENENGO ARRAIÑA JATEN DOZU-NEAN, AZKENENGO LANDAREA IGARTZEN DANEAN, ORDUAN, BAI, ORDUAN JAKINGO DOZU DIRUA EZ DALA JATEN.

Ameritako indarren esandia

ALDIZKARI ONEK
BIZKAI'KO FORU-ALDUNDIAREN
DIRU-LANGUNTZA JASO DAU

BIZIA NAIGABEA DA, GOITU EGIZU

Illuntasun aundiak ditu bizitzak. Asarre san leoi baten antzera, noznai ta nunnai, agertzen dira etsaiak gura bizitzaren aurka, norbera iruntzi nairik. Etsai onen zeregin nausia ta bakarra orixe da, giza semearen bizia zirikatu ta gogaitu ta al ba leu zauritu ta il. Bere poz guztia ortan dago, okerrak egin ta gaiztakerietan gozartu. Gizajoak zer egiten dauan baleki, zorakeri orrek baiño bakea naiago izango leuke, baiña berezko zorakeri orrek ta biotzeko griña gaiztoak menperatuta dauken ezkeru, ba-diardu buru erokerietan.

Gurasoak ba lekie umea noz ta ze baldintzetan dato- rren curen etxera, seme-alaba zurrenak eskuratzen alegin- duko litzakez, baiña aitaren ta amaren egitez sortu dan izakia gurasoen jakituriaz goitik dago gaur artean. Eguna ta ordua eltzen diranean, ba dator aur barria geldi geldika, agertuko da umearen jokerea.

Eskola garaia eldu da. Goizian goiz jaiki, zorroa artu ta egunero leial joango da mutilla ikastera. Urte bat eta bi igaro dira ta aurrerantza aundirik ezin egin. Bere lagunak ikusten ditu maisuaren aurrean zur, izketan gogoz ta bere miña lotuta aurkitzen dau, burua illun dauka beren baitan, ez dau asmetan zer esanik, besten antzera nai leukez ikas- gaiak artu eta ezin.

Berezko almenak bear ta onen ezera alegiñak alpe- rrik. Bere lagunak aurrera doazela, argi ikusten dau ta min sentitzen dau bere barman... Eskolan ta etxean ekin- go dautso lanari, orduak ta orduak liburuari adi, alegi- ñak alegin ta dana alperrik. Azkenez naigabea asmetan dau bere barnean. Ni zergaitik naz besteak baiño buru illun ta gogorragoa, lana egiten dot al dodan guztia ta zegaitik izan bear dau nire buruak ain biurria ta argita- sunaren etsaia...

Aita ta ama begira ta norbere semearen kezkak entzu- ten biotza erdibitzen jake. Ezin dabe onartu curen maita- sun semearen naigabea ta aitak semeari onan dirautxo: Seme, ez bildurtu biziaren aurrean, biziaren argia zure- gandik urrundu ba da, irudimenaren indarra zuregan dago, zuk menperatuko dituzu gure mendietako aritz ler- denak, zuk sortuko dituzu euskal etxeeako olezko bitxirik ederrenak, zuk aintzaz beteko dituzu euskal etxalde zora- garriak.

Gure euskal baserrietako ormetan agertzen diran marrazkiak aipatuko dabe zure olezko lan miresgarria. Giza doaiak ez dira bardiñak. Argitasuna eguzkiaren antzera ba doa bere, eguzkipean azten diran zugatz ler- denetatik sortzen diran olezko etxe lanak gure biziaren ardatz ta zoramena dira. Gizonak ez dau kikildu bear liburuetarako jaio ez ba da, ola, arria ta burkiña zaina

dakaz euren gai ederrez gizadia otseindu ta mundua arri- tzeko.

Mutilla indarbarritu ta poztu zan, bizia geroago ta ede- rrago doa berarentzat esku arteko lan bikaiñen artean. Mendietako aritz lerden ta pago zuri sendoak amets biru- tzen jakoz. Bizia, itxaropena, edertasuna, antxe, ikusten ditu bere irudimen gartsuan. Gai onek mendian eder dire- larik, mutillaren aroztegian ametsak egi biurtzen dira ta enborrak urrezko erti landu.

Ikastetxeko eziñak, kezkak ta naigabeak ainbeste min- tzen eben gogoa, aizeak laiñoa lez urrindu ta ortz garbi eder baten lez jezarten doa mutillaren barne gogoa. Eskua, begia, irudimena, iru izar dirudie aritz enbor baten irguruan. Ez dago ordurik, ez dago nekerik, oro eder da erti lanaren mai gainean. Udabarriko egun loratsua, goi- zian argiaz batera asiko da lan tresnak mairatzen, ertiaren ederra, berez, dauka deika.

Antxiñako naigabea poz biurtu jako aritz aurrean bere burua ikusirik. Gaztetxo aldiko buru-illuntasuna ez jako iñoz astuko, aren ondorenak esku langille biurturik, gizontasuna sortu dautsoe... Ikasteko ez nintzan gauza, ez neukan almenik, baiña gizonak ez dau kikilduta geratu bear ta arrokeriz ta ta buru arinkeriz aztoratuta be ez esku erti lanean aurrean.

Bizia laburra dan ezkeru, zur jokatzera gauza bidezkoa da ta oroz goitik, norberari laguntzen dautso. Personeak bera dan giñoan bizi bear dau, goikeriak alperrekoak dira, iñork be ez dauz besteen arropuzkeriak onartzen. Gizon- tasunik ederrena da bakotxak bere almenak diran bestean onartu ta lanari ekitea.

Gizonak lan egin bear dau ta bere biziari erantzun egoki ta zuzen bat emon bear dautso, au eskatzen dabe buru, biotz ta gizontazunak. Buruak gauzak errazoitu ta argitu egin bear ditu, berak artu dituan argitasun ta aurre- rapidearen eran ta ortik datorkio gizonari beren nortasun bere bizikoa. Ta buruaren lagun jatorra biotza da. Izan bere, eguzkiak ernarazi ta azten dituan lez aziak eta lan- darak, biotzak ba dau bere zeregiña.

Egite on guztiak ta batez bere giza bizitzak berotasuna bear dau. Otza ezezkoia da, naigabetsua ta biziaren etsai minkorra. Emen lurrean daukagun jokabideak indar bul- tzaile gogotsua eskatzen dau lurra jota geratu ez daiten. Biotza, esnatu zaitte, suspertu zure indarrak, emon jatzun zeregiña betetu barik, lotsatuta, gizonaren kaltean lur jota geratu ez daiten. Burua ta biotza suspertu ta lagungu gizo- nari sortzez artu dauan eginkizuna betetu ta naigabea menperatzen.

EDER-LANAK (2)

Versalles

Tokia ez zan ain egokia: Ziporra ugari, osasun-kalte lekua bera, edateko urik ez inguruetan, sukarra sarritan, landara gitxi urrean eta XIII Luis erregeak nai eban eiztaritza egiteko pizti gitxi eskuragai. Beste etxerik ez egoan an erregeak eukan eiztaritzarako toki bat baiño.

Olako toki baragarri baten egin bear zan XIV Luis erregearen aginduz jauretzerik ederrena, errege bakar-zaleen ezaugarri izango dan jauretzea. Gatxa zala olako toki baten jauretzea egitea? Eta zer ardura gaiztasun orrek errege eguzkiari? Egille trebeak eta dirua baiño ez ziran bear.

Le Vay izango zan etxegiña. 1661n. urtean asi zan etxegintza. Laguntzailleak oneik: apainketarako Le Brun margolaria eta baratzak egiteko ta ura ekarteko Le Notre. Eguneroko etortzen jaken erregea bera lanaren aurrerabidea ikusteko pozez. Au ezerk ez eban ikaritzen ez txauketak (bere jateko tresnakaz txanponak egin bear izan ebazan), ez langilleen artean sortu ziran gaisoak eta ez esku-langilleak iges egiteak. Izan be 1678n. urteko neguak otz-otzak izan ziran.

Ogeta amasei milla gizon, Frantziako alde guztietan batuak, egin eben lan Errege Eguzkiaren aintzarako, 6000 zaldi ibilli ziran arriak, ageak eta artzurizko totxoak ekarten. Zortzi milla milloi pezeta txautu ziran etxegintzan.

Apurka-apurka, iñongo erregek eukan jauretzerik ederrena eginda agertu zan: aurreko ormeak 580 m.ko luzeerea eukan, or barruan 575 leio, bebarru aundiak, alboetan etxe asko, eta Paris'era bide eder bat.

Amaitu baiño len etxegin barri batek artu eban lana, Jules Harduin'ek. Margolariak, irudigilleak, artzurizaleak, urre-langilleak eta igeltzariak lan ikusgarria egin eben. Margorik ugariena zuria ta urrekolorea ziran.

Baratzak ureztatzeko asmabide barriak sortu ziran. Sena ibaitik ekarri bear zan ura eta orretarako Marly deritxon errian uragak (ur-bonbak) ipiñi ziran, guztiz 221 uraga ura Senatik 162 m. gora jasoteko eta andik Versailles'era eguneroko 6.000 m³ ur bialtzen ziran. Tramankulu ikaragarri au ondo ibilli zan 1806n. urtera arte, 60 urtean.

1682n. urtean joan zan ara bizi izatera XIV Luis Errege-Eguzkia eta antxe bizi izan zan aundikiro. Ara joaten ziran aundiki edo leiñargi guztiak burua makurtzen. Dana egiten zan oikune ederrez: Jagitea, jatea, ogean etxutea... beti bardin eta beti aundikiro.

Jaretxe orretan, zugaztietan naiz aretoetan egiten ziran jaiak be arrigarriak ziran, baiña, au aundiena, anditek urteten eben Frantzia guztirako aginduak eta gudaroste guztientzat egin-bearrak. Ori orrelan izan zan arik eta 1789n. tutean an bizi zan XVI Luis erregea andik atera eta Tullerias'era eroana izan arte. Iraultza-aldia zan au.

Jauretzerik ederrena ez da orain besterik urrezko itxura bat baiño, galdu bear zan mundu arro baten itxura utsa, erria izertzan eta negarrez bizi zan erregearen aundi-usteari eusteko.

Urteen joanean or izan da alemanen gudaletxea, or egin zan 1871n. urtean Hiler'ek ainbestean gorroto eban Versailles'ko ituna. Gaur ez da besterik museoa eta turisten ikusgaia baiño.

Eiffel Torrea

Klasiku barriaren aldian, iturriak eta burdiñezko lanak ugaritu egin ziran. Onein artean sartzen dogu 1889n. urtean Parisen egindako Eiffel torrea. Urte asko igaro dira arrezkero, baiña torre ori gaur be ikusgarria da, esanguratsua eta trebe-lan aundia be bai.

Milla oiñeko (304,8 n) goiorea izango eban torrea egiteko asmoa 1833n. urtean agertu eban Trevithick inglesak baiña orretan geratu zan. Berrogeta amar bat urte geroago Eiffel'ek egin eban egitasmo barria, baiña 300 m.'ko goiereaz, gaiñean argi aundi bat eukala. Azkenean Salerosketarako Ministeritzak onartu eban Eiffelen asmo au: Oiñean alde bakoitxean 125 m. izango ebazan.

Non kokatu torre ori? Orretarako 107 toki agertu ziran eta azkenean Marte'ren zelaiak aukeratu ebezan.

Ordurako 54 urtekoa zan Eiffel, oso ezaguna zan burdin erakundeen munduan eta lan asko ta aundiak egiten ebazan munduan arlo onetan, baiña berak esaten eban lez, lan aundi au egin ebanean bere beste lan guztiak aiztuta geratu ziran.

1886n. urtean asi eban lana: Sena-ondoan 14 m. lurpean sartu zan 26 m' eukazan oiñarria. Frantziar asko pozik egozan burdin-lan aundi au egiten zalako, baiña aurka be agertu ziran idazleak, margolariak, irudigilleak eta etxegiñak, edertasunaren eta egokitasunaren izenean. Lan ori alperrekoa eta iretxoena zala esan eben. Onein artean bat Guy de Maupassant idazlea izan zan. Dana alperrik. Frantzia laterriak Eiffel torrearen bazkuna onartu eban eta lanak aurrera jarraitu eben. Lau urte barruan lenengo

maillara arte egin zan eta gero iru ekiñalditan gora arte.

40 marralarik egin eben lan urte bitan 15.000 burdin age eratzeko eta Clichy lantegiak egiten ebazan. Besterik ez zan bear biurkiñakaz lotzea eta alkarri itsatsita iztea baiño.

Dana egin ondoren, 9.700 tone da torrearen astuntasuna. Esandako egunerako amaitzeko, egunean amar ordu egin bear ziran lanean eta epaillaren 31n. egunean ipiñi zan erpiñean iru koloreko ikurra. 1889n. urteko orrillaren 6n. egunean izan zan askunde-jaia.

Eiffel torrea gaur pariskide ezaguna da, naizta batzuk oraindiño be esan Parisentzat kaltegarri dala. Gaur maite dogu burdiñearen sasoiko oroigarri eder au.

Grezia'ko uri-erpiña (Akropolis)

Grezia aitatzen danean Atenas dogu gogoan eta Atenas aitatzen danean bertako uri-erpiña edo akropolis dogu guren: Or agertzen da klasikuen sena eta European izango dan jakintzak bear dauan edertasuna...

Uri-erpin ori 156 m. dago itxasoa baiño gorago eta 80 m. Atenas baiño gorago. Orain 4.000 urte, arribarrialdian bizi ziran or gizak eta Mizenas'en sasoiko da, 1.200 urte K.a.'tik lenengo etxe sendoa. Orma batzuk agiri dira oraindiño.

Greziarrak K.a.'ko VI Qizaldian egin ebezan Atenearen eta Nike 'ren jauretxeak. Ez ziran luzarorako izan: 480n. urtean persiarrak etorri eta apuro ebezan. Temistokles'ek barriro egin nai izan ebazan, baiña ez eban gauza aundirik egin.

Perikles izan zan nagusi k.a.461n. urtea ezker eta onek egin eban gaur agiri dan eder-lan ikaragarria, orretarako etxeñiak, margolariak eta irudigilleak, bat Fidiás, artuta. 1.700 milloi pezeta inguru kosta zan dana.

Lenengo egin zana Partenon izan zan. Auxe da Atenas'eko jaretxe nagusia. Iktinios 'ek egin ebazan irudiak, Kalikrates izan zan etxegin eta Fidiás apaintzaille. Oinarrrian lauki-luze bat dauka 70x30'koa, gero 46 irudi dorioen tankerakoak eta 10'koa goiereaz. Ertz edo friso landuak munduko ederrenak ziran. Erdian Atenearen irudia, Fidiás'ek eá 13 m'ko goiereaz eta urrez eta marfillez egiña.

Bigarrena Perikles 'en aldi onetan Atenea-Nike jauretxea da. Jonio tankeraz egin eban jauretxe txiki au Kalikrates'ek: neurriak 5x8, ageak 4 m'koak, ertz landua, frisoa, 45 zm.'koa. Urteen joanean turkiarrak apurtu eben eta Ross alemanak ber-egin eban 1835n. urtean.

Toki onetan laugarren ederlana Erekteion jauretxea izan zan, baiña Peloponeso'ko guda etorri zan. Onek 30 urte iraun eban ete ereikintza geldituta egon zan. 429n. urtean Perikles il zan izurriaz. Geroago urte bitan amaitu zan Erekteion.

Perikles'en gizaldi au gomutagarria da Europa'ko ederlanen edestian eta gizarte osoarenean be bai.

Granadako Alhambra

Granada'ko Alhambrari buruz gauzarik ederrenak esan dira: Alejandro Dumas'ek, esaterako, "Jaungoikoak alhambra egin eban, bere zeruko egoitzaz iñoz aspertuko ba litz ara joateko". Beste olerkari batzuk Andaluziako bitxia, gauzatutako amesa, eguzkiak maite dauan lurra eta olakoak esan dautsoez. Auxe da, izan be, Europa guztian dan islamdarrak egindako ereikintza guztietan ederrena. Eurak galdu daben almen aundiaren ezaugarririk onena.

Sartu baiño lenago jakuz arrigarri bere torre ta orma gorrizkeak eta barruan ikusten diran esku-lan zeatzak arrigarriagoak dira. Alhambra izenak gaztelu gorri esan gura dau.

Granadak 16.000 biztanle ba-ditu baña ez dau izan ezelako garratzirik 711n. urtean arabeak gure artea etorri arte. 1031n. urtean erreñu bereizi biurtu zan eta arrezkero jakintzaren eta lan-ederren sorleku ta iturri izan da.

Alhambra bera 1232n. urtean asita egin zan.

Errege Katolikuak Granada artu ebenean, Alhambra be eurakandu eben ete BoabdiPek urten egin bear izan zan eban Zazpi Zoru deritxon atetik eta ate au ikur bereizi bategaz betiko itxita geratu daitela agindu eban. Urrean dan Gain Edutzutik begiratu eutson alhambra'ri negarrez eta bere amak isekaz esan eutson: Negar egizu emakmneen antzera, ez dozu jakin gizonak lez zaintzen-eta.

Alhambrako aretoak gitanuen eta bidelarien egonleku biurtu ziran, baiña Napoleon'en guda-inguruan Wellington Dukeak apur bat konpondu eban. 1812n. urtean frantziarrak zati bat apurtu eben eta XIX gizaldi barruan barriztatu zan dana. Gaur eder-lan ikusgarria da, etxe ederren artean, baratzik ederrenak agiri dirala.

Baiña alhambran dan alderik ederrena arabaiarren jauretxea da: Kanpotik ez da ain ederra, baiña barrua benetan arrigarria, leoi be barrua or dala. Onek artzurizko amabi leoi dira eta iturriari eusten dagoz. Eta au be arrigarria: Arabeak ez dabe iñon be piztirik ez gizakirik irudikatzen, baiña emen bai. Or dago Komares torrea eta barruan enbaxadoreen aretoa. Or batu ebazan azkenengoz Boabdil'ek bere aolkulariak.

Ikusgarriak baita alhambran ugaztegi edo baiñulekuak. Lurpean dagoz eta batzuk umeentzat dira, beste batzuk lurrunezkoak eta beste batzuk emakumeentzat. Toki orretan il ebezan abenzerrajeak.

Ara zer diñoan alhambran dagoan idazki batek: Eder egin nau Alak eta zeruko izarrak be gelditu egiten dira niri begiratzeko.

OLAZAR'TAR MARTIN'EK

URKIOLA ARRIGARRI: (ETA VII)

1VIISIOLARIAK

Joseba Legartza'k argitaratu dauan "La sinfonia incompleta de Urkiola" liburu ederrean ainbat gauza arrigarrari aurkitu doguz eta eurai buruz idazteko be gertu gengozan, baiña arlo au luzeegi doala uste izanez, beioako irakurleari azkenengo gai au. Aitatu daiguzan, orregaitiño, idazteko gertu geunkazan gai bitxiak: Iparragirre'k Urkiola'k abestu eban, Euskalerrria'n lenengoz, Gernika'ko arbola, 1854n. urteko bagillaren 13n. egunean. Fika'ko semea zan Florentzio Isasi Gondra eta "Gorri" esaten eutsoen abadeak jokabide baragarria izan eban Urkiola'n eta gero Bakio'ko San Pelaio'ra joan zan. Balendin Berrio-Otxoa santuak sarritan mezea emon eban Urkiola'n eta bertako arduradun zan Tomas Goxentzia'ren lagun aundia zan. D. Tomas onek asko lagundu eutson gure santuaren amari eta 1886n. urteko bagillaren 9n. egunean igaro ziran Urkiola'tik santuaren gorpuzkiñak ospetsuki.

Baiña gai jakingarri guztiok alde batera itzita, esan daigun esan berrekoa dan zerbait: Urkiola'ko Santutegiarentzat, Bizkai'ko Eleizbarrutiarentzat eta Euskalerrri osoarentzat guztiz gauza onuragarria izan dala Santutegiaren ardurea Eleizbarrutiko misiolariak artu izatea:

- Lenengo parroko izan zan Manuel Estomba'ren biotz ona ta euskazaletasuna gogoangarria izan ziran.
- Joseba Legartza'k eta bere lankideak egin dabena ordaindu-eziñezkoa da, beti gaiñean egon diralako.
- Don Biktork Garaigordobil Los Rios'ko Gotzaiña izandakoa, ortxe ikusi dogu bere laguntza apaltasunik aundianaz eskintzen.

- Egin diran lan batzuk gogoratu daiguzan: etxegintzalanak santutegia egokiro agertu eta apaintzeko, bai eleizea bera eta bai ingurua. Lan bat ondo kostata amaitu danerako beste bat agertu da. Parroki guztietan egiten diran lanak zabaltasun aundiagoaz, esaterako ezkontzak, bedeinkapenak, mezak, jaiak... Inguruko izadia zaindu, batez be dana garbi eukiteak emoten dauan lana. Santutegira urreratzen dan ainbeste maitale onartu banaka naiz taldeka, eta abar luze bat, liburuan ederto agertzen dana.

Oraintsu entzun dogu Misiolariak or jarraitu ala ez aztertze bideetan dabilzala. Nik zalantza barik esango neuskie jarraitzeko, baiña gauzak txarrera joan baiño lenago aztertu ta bideratu bear dira, 30 urte or egin ondoren D. Juan Mendibe'k bere burua ikusi eban egoeran ikusi baiño lenago. Eziña agertu ezker, beste bide batzuk billatu bear dira. Ez dot nik ikusten olako egoerarik, Eleizbarrutiko Misio-lanak jarraituko dau eta Urkiola lagungarri izango jako beti izan jakon lez, eta, alderantziz, misiolanak Urkiola'ri eutsiko dautso. Orretarako guztiok izan bear dogu Misio-zaleak eta Urkiola-zaleak.

Zoriona Eleizbarrutiko Misiolariak eta gure esker ona or lanean ekin eta gure federako, ebanjelitzatze-Ianerako eta bizitza gozorako laguntzaille izan doguzan guztiak. Eta eskerrak liburu eder onen bidez ori ulertuazo dauskun Joseba Legentza'ri.

OLAZAR'TAR MARTIN'EK

It)

BILBAO
URRI A
AYUNT. TIEN10
LAGUNTZAILLE

IPUIN-SARIKETA (BILBAO'KO UDALAREN BABESPEAN)

EUSKARAZALEAK ALKARTEA'k, urte guztietan lez aurten be, ipuin sariketea iragarten dau, oiñarri-arauak oneik dirala: Ipuñiak euskeraz eta erriak erabilten dauan euskalkia erabilliaz idatziak izan bearko dabe eta idazkerea, EUSKERAZAINTZA'k argitaratua eta ZER aldizkarian erabilten dana. Ipuñiak asmatuikoak edo errian batuak izango dira, ez idatzita dagozanak edo itzulpenak. Luzeera iru orrialdetik lau orrialdera, idazkiñez idatzita eta bitarte bi dirala. Saria irabazten dabena ZER'en argitaratuko dira.

Saririk irabazten ez dabena be bai ipuñiaren barranean idazleak baimena emoten dauanean. Azillaren azkeneko EUSKARAZALEAK ALKARTEA'ren etxean (Bilbao'ko Colon de Larreategi, 14, 2.ª eskoia) egon bear dabe. Abenduaren azkeneko emongo da maikoen erabagia eta Zer'en agertuko da, Urterillan.

Sariak lau izango dira:

- 1.ª 50.000 pezeta
- 2.ª 40.000 pezeta.
- 3.ª 30.000 pezeta.
- 4.ª 20.000 pezeta.
- 5.ª 10.000 pezeta.

Ipuñiak *izen* ordeagaz bialdu eta karta-azal txiki baten barruan izen-ordea ta izena.

Oharra: Epea abenduaren azkeneko-arte luzatzen da.

EUSKARAZALEAK

EUSKALDUNAK ETA ARRAINTZA

ATAKA

EUSKALDUNAK sailleko irugarren alean esaten digu Lekuonatar'tar Manuelek onela:

"Oinarrizko iritzi jatorra da Etnologian, gogo-lantze edo kultura-aldiak bata bestearen ondoren etorri oi dirala; gizakia, eiztari da lenengo, artzain da urrena ta nekazari ondoren..."

Baziran, ordea, arrentzale ere eta tresnagille.

Arrantza da, aiñ xuxen ere, gure gaurko arazo-gaia eta ona emen ni gai onen berri eman nairik.

* * *

Euskaldunen artean gauza guztiak lerroak dituzte oso luzeak eta beuren sustraiak Histori-aurreko garaietara luzatzen zaizkigu.

Egia esan, ez degu uste euskaldun zaarretatik inor arrantza utsetik biziko zanik, gutxiago ere. Ori, arrantza utsetik bizi izatea, oraintsungo gertakizuna dezu, milla urtetik onerako arazoa. Eta milla uteko tartea, tarte txikia da euskaldunen kondaira luzcan.

Histori-aurreko euskaldunek aragia zeukaten mendian lau ankan gainean opero. Arraiña baiño ohea eta arrapatzen errezagoa. Legorreko aragia ohea.

* * *

Euskalduna eiztari izatetik, artzai eta nekazari izatera eldu ziren, denboraren poderioz; baiña, eizerako griña galtzeke. Ez bait-du oraindik galdu.

Itxasertzean segurantzi apur bat sotu zanean, orduna itxas-kolko-babeseetan agertu ziran arrantzale erriak. Esate baterako iziartik jetxitako nekazariak sortu zuten Deba erria eta portua. Zenbaitek geiegi aldatu ere ez. Itxas-ertzeako baserrietan maiz ikusi izan ditugu itai eta laien ondoan arpoiak, lau-ortzeko burniak kirten batekin, olagarruetako kakoak eta arrantzarako tretzak.

Iaioak dituzu baserritarrak bai gau-arrantzan, bai anguletan. Galdetu Sasiolan eta Aginagan. Eizea eta artzantza. melazaritza eta arrantza, guzti oiek alkar jotzen dute, aukera danean, euskaldun baserri zaarretan.

* * *

Histori-aurreko gizon euskaldunak ere, eiztaria izan arren, arrantzan ere bazekian. Gipuzkoako zazpi leize nagusiak ibeietan daude eta itxasotik gertu. Gipuzoako arrantzak leize oietan ditu bere aizken muturreko erro

eta zuztarrak. Gipuzkoan bezela Bizkaian eta Lapurdin ere.

Leizeetan arkitzen dira arantzarako arpoiak, geroago bale-arrantzan ainbesteko garrantzia izango duten arpoi oek; bertan arkitzen dira araiñ ezurrak; bertan, txirla-azal ugari-ugariak. Auetakoak Santimamiñen millaka asko dago. 25.000'ko talde batetik, 18.724 ostra-azalak ziran. Arraiñen marrazkiak daude mendiko animalien ondoan. Ekaingo leizean, Urola ibaiean, izoki eder baten irudia daukazu zaldi artean. Altzerriko leizean, berriz, Orion, izokiakin (salmón) batera, unaburua (dorada) eta arondo-lazak (rodababallos)...

* * *

Histori-aurreko gauari buruz baditugu argi-une txoak; baiña, argirik-eza eta illuna ere bai askotan. Gerora, berriz, illunbe aundiak.

Onenbestez egin dezagun salto bat Historiaraiño.

ASPALDIETAKO ARRAINTZAK

Arrantza arraiñetik dator. Emengo arraiñ aberatzenak auek dira: bisigua eta atuna, legatz eta sadiña, itxas-aingera eta abar.

Aitzodoetan beste arraiñ-mota asko izan oida. Arraiñ gozoak; baiña ekonomialdetik garrantzi akorik ez dutenak. Babel txiki-txilien lana. Gizon bat naikoa: lupiñ, urraburu, kraba, sarbo...

Ibaietan, berriz, angula eta izokiak ugari urak kutsatu ez diran arte.

* * *

Arrantza guztiak ez dira, ordea, berdin. Batzuek egiten dira legorretik gertuan; besteak, aurreragoko kaltetan; ondorengoak itxaso aundietan. Itxaso aundietara joaten diranean gure arrantzaleak legatz eta bakallau billa joan oi dira. Garai batean balearen ondoren ere bai.

Dana dala, arrantzara abiatzeko legorrean kai bat, babes-leku bat bear zan alde guztietako segurantzi apur batekin. Itxas-ertzean segurantzi apur bat sotu zanean, orduan agertu ziran itxas-kolkoetan arrantzale erriak.

Segurantzi itxas-lapurrek galdu zuten aspalditik. Gerora, euskaldunek beurak ere ez ziran itxas-lapur makalak gertatu. Lapurren aurka, erri-esiak kaiaren inguruan.

Itxasoak berak ere badakar berekin bere arriskua anontzen danean, Kaia bearrezkoa da arrisku oiek gainberatze-

ko. Gure itxaso onetan olatuak beti saltalde edo oestetik datoz: orregaitik kaiak lur-mutur baten babesena egon oir dira, sartaldeari bizkarra ematen eta eguzkiaren irteerari begira. Kastro-Urdiales, Bermeo, Elantxobe, Lekeitio, Ondarroa, Mutriku, Getaria, Pasaia, Ondarrabi, guzti oiek beuren eskerretik oeste aldetik mendia dute babes. Pasaia lur barrura sartzan dan kolkoa dezu, segurantzirik aundienakin.

Ibaiak ere batez dira babes-leku. Bilbo, Ondarroa, Deba. Zumaia, Ondarrabi, Doniane Loitzun, Baiona, auek guztiak ibaia dute kaiaren oiñarri.

Protua bear arrantzatik bizi izateko, arrantzale-erri izateko. Kaia badugu; itxasoan sartzeko artarako ontziak bearrezko. Nolako ontziak? Nolakoak bear diran arrantzak berak esango digu.

Gaur eguneko portueten, iru-arrantza mota diranez, iru ontzi mota izan oi dira: itxas-ertzean ibiltzeko dira potiañak edo betelak eta motor-txikiak; ontzi aundiagoak bajura-arrantzarako aurreragoko kaletan egiten dana (auek Galiziara eta Dakarrena ere joaten dira, Afrikako kostaldean); Irlandara legatzetan joateko alturako baporak... Baiña, Pasaian badira Terranoba eta Groendlandiara bakallautan joateko aundiagoak ere; 300 toneladatik 1.600 toneladarakoak (PYSBE'renak ziran aizkeneko auek).

* * *

Bear diran aldakuntzarekin, gaurko egoera, ontzieren buruz, eta orain bosteun urtekoa antzekoak dituzu. Ikus dezagun paper zaarrek esaten digutena orduko lekeition zeuden ontzieren buruz.

"Pinaza" aundiak eta "pinaza" txikiak zeuden.

"Pinaza" dokumentu zaarretan asko erabiltzen dan itza da. Txalupa bateri pinaza deitzen zioten eta iru mastako ontziari berdiñ.

Galiziara eta Irlandara joateko, alturko arrantza orduan, amasei metro luzeroko pinazak egiten zituzten, lau metro zituzten zabalerona eta iru metro beetik gorakoa. Barruan amarretik amalaurako gizon-sailla.

Gertuan ibiltzeko amar metroko pinazak egiten zituzten eta balea arrapatzeko zortzi gizonetzko eramaten zitun pinaza bakoitzak. Batzuetan zazpi edo sei ere joaten ziran.

Lau gizasemeentzako pinazak ere baziran.

Baita batel txikiak ere:

batel txikiak gizon bakarentzako edo bi gizonentzako;

motorrak lau gizonentzako legatzetan joateko gertuko kaleetan;

bajuarako ontziak, aundienetan amalau gizon, txikiagoetan, amar gizon.

* * *

Orduko euskalduna Terranobara bidean jarri zanean, ontziak ere artarakoak egin zitun: txikienak eun toneladakoak, aundienak seireun toneladakoak.

Gizasemeak, berriz, ontzi txikienetakoetan berrogeita bost ziran eta aundienetan irurogeita amabost.

Pasaian PYSBE (1927-1973) bakallautan asi zanean ontziak egin zitun 1.600 toneladakoak eta irurogeita bi gizaseme barruan.

Nik uste gauzak ez dirala ainbeste aldatu bosteun urte auetan: giza-beso-aren eta ainzearen orde, maki-na-indarra; besteak, antzeko xamar.

* * *

Amabost garren eunkian Lekeition egiten ziran ontzi aundiak auek ziran: galeoiak (beste bere izenak ziran nao ea patache), karabelak, zabrak eta frustak. Lekeition bezala ibai-erribera guztietan.

Galeoia: iru masta. Aurreko bietan lau-kudroko oialak; atzekoan, ial luzea goitik beerakoa. Goian estua eta beeran zabaka. luzanga eta ontzi ariña Uretan ibiltzeko. Ur-audietan ibiltzeko maiteenak euskaldunentzat.

Zabra: bi mastako ontzia. Masta bakoitzean luakiko oial bana. Oso antziñatik erabiltzen zutena euskaldeenek.

Fusta: arraunekin eta oialakin batera erabiltzen zan ontzia. Masta bateko edo biko. Oso ariña.

* * *

PORTUEN ANTOLAMENTUAK

Portu bakoitzean Korfradiak zeuden, beuren lege-zaarreakin portu bakoitzeko bizitza guztiak antolatzeko. Oituretan mamiturik zeuden lege oiek eta oso berandu idatzi ziran paperetan.

Lege aueri buruz ona zer zioten lekeitiarrak 1562 urtean:

"an tenido e tienen entre si las dichas hordenanzas, usos e costumbre e prebilegios pra en consebacion de la dich su Cofradia e de la nabegacion de ella, e con ellas se an regido e gobernado e se rigen e gobiernan en todas las cosas tocantes a la buena gorbarnacion de la dicha su Cofradia, las quales dichas ordenanzas son justas e buenas y en serbicio de Dios nuestro Señor e de su magestad y en probecho e utilidad de la dicha villa de Lequeitio, e sin perjuicio ni daño de nadie".

Legeak ez dira betirako izaten, gauzak eta gauzen ingurua aldatzen diranean eta orregaitik 1766an erabaki au arta zuten:

Lege oiek kofradiko ziran guztieri urteero irakurtzea ezer aldatu bear bazan aldatzeko:

ARRAINTZA

"en congreso público juntos y conragados en la casella de la athalaia... cada qual sin miedo y con ttodo liberttat exponga lo que añadir o quittaa se les debe; pero cada qual ha de exponer viéndose unos a otros y haciéndose cargo de las proporciones con ttodo conocimiento y urbanidad, sin albo-rotarse ni inquietarse".

Maiordomuak ziran Kofradiako buru egiten zutenak eta eurak zeuzkaten bear ziran indarrak eta aginteak legea bete-arazteko:

"disponen como jueces las cosas que tocan a la direzion de la mar y obseruancia de dichas ordenanzas".

Txalupa-maixuak ziran maiordomuen laguntzaille Kofradiaren gobernuan; baiña, batzar nagusietan boto bakar bana zeukaten, beste Kofradiko guztiek bezela.

Urteroko batzar nagusian diskutitzen ziran Kofradiako ordenamentu eta legeak. Itz-egiteko asko ziranen, lenengo ittza txalupa-maixuak zeukaten zaarretatik asita. Duda edo zalantza sortuko balitz zeñek lenen asi, orduan maiordomo izandakotik asi bearko litzake. Kanpotik etorritakoek ez zuten ez itzik ez botorik, alik-eta errian sei urtean bizi eta lanik egiten ez zuten artean.

"para que de este modo, assi inteligenciados, puedan resolver mexor y como se quiere sobre el assumpto de que fuere la conferencia".

Urte beterako aukeratzen zituzten maiordomoak Urrillaren lenengo egunean eta Ekainaren 30 an, urtea pasatzean, Kofradiko guztien aurrean, kontuak eman bear zituzten beuren buruak zuritzeko. (A.E.F. XII. 30-orrialde).

* * *

Bi ziran, baita-ere, kai bakoitzeko seiñeruak. Talai-gizoana, berriz, bakarra.

Seiñeruak azaroren lenengo egunetan aukeratzen zituzten eta une beterako aukeratu ere. Zeñek aukeratzten zitun? Kofradiako maiordomoek eta auek txalupa-maixueri presentatu. Aukera ori ontzat ematen ez bazuten, orduan pratroien esku geratzen zan aukeramena.

Gaixo edo erritik kanpora joateko baziran, eurak, txalupa-maixuan baimenarekin, ordezkoak billa bear zituzten.

Beuren alogera Kofradiatik iru alditan jasotzen zuten: artarako izendatutako egunen zati bat; andik sei illebetera, bigarrena;urtea betetzen zuten egunean, irugarrena.

Gizon prestuak bear zuten izan eta itxaso-arazoetan ondo jantziak eta jakintsu. Beuren eginbearrak auek ziran:

Itxasoari begiratu ondoren, itxasorako baimena eman edo kendu. Zalantzarik ba da, Itxasorako maixueri dei

egiñ eta danen artean erabakia artu etxerako edo Itxasorako danean deiak egin bear dituzte kalerik-kale eta etxerik-etxe.

Lan ori egiteko neskatiilla taldea daukate seiñeruek.

Zalantzako erabakietan, botoal atabaka batean bota oi zituzten bai seiñeruek eta bai txalopa-maixuek.

Bein itxasoann daudela, seiñeruren batek itxaso-aldaketaren susmoa balu, edo txalupak legorrera dijoatzela ikusiko balu, orduan bere señaleara jasoko du bere ontziko mastaren mutuurrera. Seiñaleara ikustean, beste txalupak seiñeruari inguratuko zaizkio. Etxera joateko edo bertan gelditzeko, txalupa bakoitzak bere botoa emango du. Ondoren seiñeruak erakutsiko die bidea etxerako edo bertan gelditzeko.

Etxerako balitz erabakia, txalupa guztiek bearko dute etxerako bideak artu, zigorpean erori nai ez badute. Zalantza alturako arrantzan balitz, bajurako arrantzan gelditzeko baimena bada. Areago portu-aurreko arrantzetan.

Kaira eldu ondoren eguraldia onduko balu, orduan seiñeruek itxasora irten bear dute berriro, beste guztierri bidea erakutsiaz; ez bait-da egoki irabazibide bat, arrazoirik gabe, alperrik galtzea.

* * *

Talaiako gizonak bista-luzeko antiojua erosi eta egunero talaiara eraman bear izaten zuen, andik baleari begiratzeko eta beste arren antzeko arraiñeri.

Baldin ustegabeen, eguraldia txarrerako aldatuko balitz, itxasoan dabiltzen txaluperi, kearen bidez, seiñaleara egingo die etxeratzeko. Kea ikustean, seiñeruek beuren seiñaleara jasoko zuten masta-muturrera, txalupa guztiak legorrera bidean jartzeko.

Bale-arrantzarako estatxak eraman oi zituzten txalupa guztiek bestelako arrantzeetan ibiltzen ziraten ziranen ere. Bale batek aberastasun aundiak zekarzkin portura eta segurantzi guztiak artu bear ziran baleak alde egin ez zezan. Orretarako estatxak eta apareju guztiak ondo egotea konbeni. Seiñeruek bear zuten txalupa guztietako estatxak aztertu ono zeuden al ez ikusteko. Eta ono ez zeudenak zigortzeko; ez bait-dago eskubiderik balea bezelako aberastasuna galtzeko alperrikako arriskua jartzetik.

* * *

Talai-gizona negurako bakarrik aukeratzen zan: Azarotik Marti-erdira. Balea neguan agertzen zan kostalde onetan eta balea zan talaiaren arrazoi berezia. Soldata Kofradiatik jasotzen zuan ea seiñerueri bezela, iru alditan ordaintzen zitzaion.

Talai-gizonak itxasoko arrai eta beste abere guztien berri ondo zekiña bear zuan izan, bata bestearengandik ondo bereizteko eta seiñale bakoitza bereiziki egiteko;

seiñaleak ondo egitea bait-zan bere eginbearrik nagusia.

BALE-ARRANTZA

Euskaldunen arrantza-histori guztian bale-arrantza izan zan ederrena. Balea itxasoan bizi dan aberea da eta titiak ditu tripa-barrenean. Bale-mota asko (lago: batzuek bizardunak eta agindunak besteak.

Bizkaiko Balea (Balaena Biscayensis asieran eta gerora Balaena Glacialis zeritzana) buru-kakoduna zan eta bizardun. Groenlandiako izotz-artean bizi zan ea andik jentxi oi zan Kantauri itxasora eta emen euskdunek arrapatu.

Gerora ikasi zuten gure aurrekoek bertara joaten bale-billa. Eta en, moltsotan zebillela ikusi zuten. Orregaotik Sardako Balen izena jarri zioten.

* * *

Baleak kantauri-itxasora banan-banan etorri oi ziran. Ama bere umearekin ere bai. Noiz-beinka, erra emearen ondoren.

Sardako Baleak ia alde egin du mundo onetatik, arrantzarako tresnak aldatu diran neurrian. Gaurko egunez ontziak motordunak dituzu; arpoiaren barnean, dinamita; arpoia botatzeko, berriz, gira-besoaren ordez kañoia.

* * *

Euskaldunak izan ziran lenenoko bale-arrantzaleak.

Asieran, beuren kostaldean, kaietatik gertu eta banan-banan. Urte asko igaro zuten zeregiñ onetan eta bitarte orretan bale-arrantzarako teknika asma eta osotu zituzten. Baita baleari probetxua ateratzeko erak arkitu ere.

Balea arrapatu bear zan lenengo eta gero portura ekarri.

Gero legorrera jaco, zatitu, koipeak urtu, gorde eta saldu. Lan aundiak sortzen zitun bale batek, irabazi aberatsak eta alogera ugariak.

* * *

Balearen arrantzari buruzko paparetako berriak 1.200'n urtean agertzen dira. Urte orretako, Abenduak 31, dokumentu batean au agertzen da: Mutrikuarrak arrapatutako bale bat Kastillako Errege Alfonso zortzi-garrean Santiagori eskeintzen diola.

Aurreragoko aztarnak ere ba dira:

1.059 urtean bale-aragia saltzeko baimen berezia eskatzen du Baionako plazak. Inguru aietan balea arrapatzen zan seiñalea.

Geroragoko berrietatik beste au ere badakigu: Gipuzkoan ez zala bale-aragirik jaten. Jateko aragiak Baionara bialtzen zituzten.

Beste aldetik, berriz, esdribitzeko afizio aundirik ez ziguten gure aurrekoek agertu. Paperetan fede gutxi, nunbait. Ez da ba arritzeko gauza auen berri paperetan gutxi agertzen badira. Eta agertzen diranean, bitartean burruka dagoelako agertzen dira. Bestela, ez.

Oietako bat degu Privilegio Rodado derutzan dokumentua. 1.233 urtean egiña.

Toledoko unan izenpetua. Erregeak berak ematen dio bere buruari Mutrikuarrak arrapatuko dituzten baleetatik bat, urteero eta betiko. Ondoren zeruak eta inpernuak astintzen ditu bere borondateari uko egingo diotenen aurka.

* * *

Ingles, danes, holandar, noruego eta rusoak 1.600 n. urte inguruan asi ziran bale-arrantzan, euskaldunek Ifar-aldeko itxasoetan jasotzen zituzten aberastasunak ikusi ondoren.

Ameriketara euskaldunek etxean erabiltzen zituzten teknikak berberak eraman zituzten alde aundirik gabe, atzeritarrei erakutsiko zien teknikak. Erakusbide orreatik sortuko zan gerora gure ondamendia.

NOLA ARRAPATZEN ZUTEN BALEA

Kai bakoitzak bazuen bere talai-gizoana. Onek, balea ikustean, seiñale berezia egin bear zuen. Talaiako seiñalea ikustearekin batera, asiko ziran deika Kofradiako kanpaiak eten-gabea; baita pregoiak ere kalerik-kale kantoi guztietan. Jende guztiak, eurak ere, seiñalearen berri ona zabalduko zuten erriko txoko guztietara.

Zergaitik ainbeste istillu?

Ikusitako balea len-bait-len arrapatzea kobeni eta errira ekartzea. Orretarako auzoko kaietako ontzieri aurea artu bear. Aberastasun aundiak zekarzkin bale batek. Zamba-ta txalupa geiago presatu, ainbat-eta arrantzua seguroago.

Itxasotik bizi ziran. Arraiñ txikietik: bixigu, legatz, aingera, sardiña... Kalderilla utsa. Balea, berriz, urreontzako eltzea zan.

* * *

Talaiako seiñaleak biztu ditu erriko bastarrak. Erlauntza dirudi kai-inguruak. Etxeetako ate guztietatik mutil gazteak eta gizaseme gordiñak, bakoitzak bere tresnak bizkarrean, ausardia bekokian eta sua begietan. Ainbeste egunen buruan itxarotako unea eldu da.

ARRAINTZA

Txalupak, geienak zortzi gizonezkoekin, asi dira arraunean, kaietik itxaso zabalera, bale-billa. Sei arraunlari, edo zazpi, arraunak eskuetan eta popan txalupa-maixua arraun luze batekin. Estropadak asita daude, zein leenago baleari inguratu. Bat, bi, tau, zortzi txalupak, abanikoaren antzera, itxasoan zabaltzen ari dira, balea erdian arrapatzeko.

Txalupa bat eldu zaio ondora. Beste guztiak gelditu dira. Zai daude. Maixuak arpoilariari keinu egiten dio noiz jo. Onek oiñ bata brankan eta bestea tostan sendotuko ditu, arpoia eskuan. Urreratu dute, ixilka, txalupa muturra balearen ondora.

Bat, batean, arpoi luzca aidean eta sartu aragi koipe-tsu artan barru-barruraino.

Txalupa igesi doa; balea, berriz, miñak eraginda, esatza aztindu du txalupa iraultzeko arriskuan. Murgildu da balea ur-azpian, arpoia eta soka bere ondoren eramanez. Arpoiak eutsi dio. Beste txalupa baten ingururan agertu da balea ur-azalean. Sartu diote beste arpoi bat txalupatik. Aberean murgildu da berriro. Orain bi soka daramazki bere ondoren. Naikoak dira. Oiek eutsiko diote.

* * *

Balea preso dago; baiña, oraindik bizirik. Il egin bear da eta ori ez da gauza erreza. Orretarako xabolinak erabilli bear. Xaboliñak ez dute kakorik bere muturrean eta sartu-irtena erreza dute. Txalupa guztiak saiatuko dira beuren xaboliñak balearen gorutzean sartzen.

Birika edo biotz-inguruan sartu bear da xaboliña balea odol aundietan jartzeko eta ori orrela gertatzen dansan, orduan erreza da balea akabatzen. Odol txiki-tatik gaitza da aberea iltzen.

Aizkenetko arnasetan dabil balea; murgil egiten du bein eta berriz kresala odoletan gorrituz. Azkenik, burruka amaitu da.

Orain, txalupa guztien arean, atoian edo erremul-kan, portura eramanez bear aberea. Marea-puntan ondartzan laga, gero, ura jaxita, polearen bitartez gorajaso.

Lan orretarako puntalak, poleak eta soka lodiak bearezko dira eta kai guztietan egon oi dira prest.

Balearen ondoren jasoko zituzten txalupak ere legorrera.

* * *

Arriskuak pasa dira, orain datozte irabaziak; benetan egia zala arrantzalearen otoitza:

"Biziarengaitik dugu arriskatzen bizia".

IRABAZIAK ZABALTZEN

Salmenta Kofradian egiten zan. Maiburuan Kofradiako bi Maiodomoak, txalupetako patroiak eta lege-

gizona notaritza egiteko. Argizaria piztuko dute. Orrek irauten duan artean iraungo du dalmentaren jokoa:

"primeramente pusieron por empresa calidad y condición que toas las ballenas... se pongan en almoneda y candela pública... por testimonio de escribano público que de ello dé fe y con asistencia de los Maiodomos y los Maestre-txalupas que se hallaren en dicho puerto". Debako Ordenamentu Berriak, 1685.

* * *

Geien ematen dunak eramango du balea zatituta, labean urtetzeko. Labeak egon bear zuten erritik kanpora, koipeak urtutzean usai txarra sortzen zalakoz.

Irabaziak banatzen asi aurretik gauza aukeratu kontuan izan bear zituzten:

Zenbaitetan balearen buztanak txalupan jo oi zuan, arraunak zatituz, gizonak uretara jaurtiz eta txalupa berbera ondoratuz. Gertakizun negargarri auetarako erri-legeak eta oiturak beure neurriak artuta zituzten. Txalupa eta gizonen okerrak, balearen bizkarretik ordaindu bear ziran, sari-banaketak asi baiña leen. Okerrak egin ondoren, baleek iges egingo balu, orduan Kofradiatik egingo ziran ordainketa auker.

* * *

Talai-gizonentzako, berak balea ikusi badu, balearen zati bat. Lenengo arpoia sartu daunari bi kintal okela. Ondorengo beste bost arpoi sartutakoeri kintal bana. Xaboliñ bakoitzeko bosna libra aragi... Aukeratu dira "abantaillak" edo sariak.

Bale aundia zan amar lendariziko txalupek zuten sari ori. Lenengo arpoia sartu dion txalupari buztanetik eta burutik laurdena (esanda daukagu arpoilariari bi kintal okela emten ziotela gaiñera). Beste buru eta buztanaren iru laurdenak bederatzi txalupen artean banatuko dira bakoitzak parte artu duan neurriri. Estatxa edo apareju onak erabiltzeagaitik ere ba zuten bere saria. Beste alditik, berriz, zigorra ere bai estatxak gaizki daudeanean. Ori seiñeruek ikusi bear.

Bale-kumea izan balitz, orduan berdiñ bantuko ziran abantzillak edo sariak; baiña sei txalupeen artean bakarrik.

Beñiñ okerrak, abantaillak eta mingaiña ordainduz gero, gelditzen zana, zati aundia oraindik, balea il baiña leen parte artutako txalupen artean banatzen zan.

Lekeition mingaiñetik iru zatitatik bat eleizentzako zan; beste biak, erriko moillak konpontzeko. Eleizak bere kontura "manobrero" bat bear zuen eduki, baleak eta ontziak legorreta jasotzeko bear zuen eduki, beleak eta ontziak legorrera jasotzeko bear ziran tresna guztiekin.

Gizonez eta estatxaz ondo ornitutako txalupa guztiek irten zezaketen arrantzara. Itxasoan bale bat baiño geiago balego, eta bale batek iges egiñ, bale orren ondoren ibillitako guztiak ere arrapatutakoen partillan sartu bear ziran.

* * *

Toki eta garai guztietan berdiñ izan ez bazan ere, gutxi gora-berea antzekoak ziran. Getarian, esate baterako, bale bakoitzetik iru zati egiten ziran. Bat erriarentzat moillak eta kaia zaintzeko; bigarren zatia txalupa-maixuentzako beurenak izaten bait ziran txalupa eta tresna guztiak; irugarrena, mariñelen anean zabaltzeko. Aurretik sariak banatu bear eta okerrak zuzendu.

* * *

Baleak eta beste arrainek ordaintzen zituzten beste zorrak ere gure kaietan.

Garai batean agindua eman zien erregeak getariarrei, berari zor zioten bale-erdia Donostiako Prebosteari emateko. Baiña, erriko jendeak agintzeko juezak aukeratu zituzten kontzaille. Bale-erdiaren orde, 640 burni-kintal ematekotan gelditu ziran.

Erriak "villa" (bilduak) egiten ziranean, arraiñetatik onenbesteko bat eskatzen zieten erritik kanporako agintariak.

Eztabaidak sortzen ziran aundiak. Ala gertatu zan Lekeition ere. Prebosteak amabostna arraiñetatik bat eskatzen zien jaiero. Baiña arrantzaleak ez ziran orrekin konforme eta burrukan ekin zioten luzaroan. 1457 tik 1.536 raiñoko burrukatik auek ateratzen ditugu:

Eun arraiñetatik Prebostearentzako iru zirala.

Baiña, saldutako arraiñetatik bakarrik eta ez saldu gabe gelditzen ziranetik. Ezta ere beuren otzara edo saskiten arrantzala bakoitzak txera eraman oi zuenetik.

Eta iru arrainek bakarrik ordaintzen zutela zor ori: amabi brazako itxasotik kanpora arrapatzen zituzten bixigu, legatz eta itxas-aingerak. Ez beste arraiñek. Gaiñera kontztzen asi baiño leen karnatera prezioa kendu bear zan eta beste berezko gastuak. Gelditzen zanetik, eunetik bat Prebostearentzat.

ARRANTZALEEN EKINTZARIK AUNDIENA

Neguro lau illabeteetan egiten zuten bale-arrantza, beste arrantzariak utzi gabe. Bataz-beste Getarian gutxienez lau eta geienez amar bale arrapa oi zituzten XVI ganen eukiaren asieran. Kilotan jarri ezker, milloi erdi kilotik milloi t'erdia. Millaka kilo asko dira aragitan, koipeetan, bizarretan...

Alaz ere, balea gure itxasoetatik alde egiten asita zegoan.

Balea Ifar-aldetik zetorren. An, goi artan bizi zan eta itxasoa izozten zanean, orduan zenbait baleek ego-alderutz jotzen zuten gure Kostaldean agertzeko.

Gure arrantzaleek Galizia eta Irlandako aldeak ezagutzen zituzten aspalditik. Bai Islandia bera ere.

Errez jo zuten terranobara.

Noiz? Ez dakigu noiz. Colonek Ameriketa aurkitu baiño leen? Euskaldun ez diran zenbait idazleek ala ditoe. Dana dala eta dena den, Ameriketako bideak azaldu ziranean, an zeuden gure arrantzaleak balearen ondoren San Lorenzo ibaiaren agoan. Terranobako beste aldetik dago eta itxaso naiko zabala egiten du kolko batean gordeta.

Antxe arkitu zuten Euskalerriko balea sardatan, molsotan eta ordutik izena jarri zioten Sardako Balea. Gertakizun onek eragingo zitun gure euskal portu guztiak, berreun ontzi baiño geiago Terranoba bidean jartzeko. Ontzi bakoitzean gutxienez 45 gizasemem eta geienez 75, ontziaren neurrian.

* * *

Ontziak ziran edo galeoi edo karabela. Aundiak. Txikienak, gerora bakallautan zebiltzenak, 100 toneladakoak. Aundienak 600 toneladako ontziak.

Aberastasunarekin batera lapurrak ere agertu ziran (oietatik ez gutxi politika arazoak sortutako lapurrak) eta ontziak armatuta jan oi ziran, bai kañoiez, bai arka-buzaz, bai ballestaz, espetaz eta abar.

Itxas-ontzi auek danak gure erreka baztarretan egiten ziran.

Balea urtu egiten zuten, gero Euskalerrira koipea ekartzeko. Koipea urtutzeko labeak jaso eta labeekin batera egurrezko moillak eta txabolak. Orretarako ondartzeta edo kaitxo bat aukera bear zuten. Orrelako lekuak millka daude pareje aietan.

Tokia aukeratzean lenengo lana zan, egur baten muturrean ontziaren izena jartzean, eta izenakin batera etorritako eguna. Besterik ez zan an sartuko burrukarako eza bazan.

* * *

Tokia aukeratu, labeaka eta txabolak jaso, gizonak legorrerako aukeratu eta beste guztiak balearen ondoren.

Koipea barriketan ekartzen zuten eta barrika oiek ondo ekartzeko, ontzi bakoitzak iru kubierta zitun bata bestearen gaiñean. Kubierta oietan barrika alkarri santsita, elkanengana bilduta, jartzen zituzten segurantziazatik. Itxasoa arrotzen danean eta barrikak mogitzen asiko balira batetik bestera ondandemia sortuko litzake ontzian. Ontzi asko ondoratu dira itxasoan barruko kargaren mogimentuak itzulita.

ARRAINTZA

* * *

Masta-gaiñeko zaindaria "balea ezkeratik edo eskubitik" deadar egitean, kapitana igoko da mastan-gora zer bale dan eta nundik jokatu erabakitzeko. Bi kilometrorra inguratzen diranean, orduan bota bear dira txalupak uretara, belaz edo arraunez balearen ingurura joateko. Guztiak ixil; toletak amukoz bilduak ea estroboak koipez, otsik ez ateratzeko.

Lau txalupa ontzi bakoitzean: leengoan kapitana dijoa partroi, bigarrenean pillotua, irugarrenean mai-xua eta laugarrenean kontramaixua. Ortik aurrera Euskalerrian bezela jokatu dute balea arrapatu eta ondar-tzara erameteko.

INDIOEKIN TRATOAK

Indioekin izan zituzten tratoak beti izan ziran lagun arteko tratoak. Aiek kastor-narruak eskeiñi; auek, gureak: narruen orde z burnizko lanabesak (aizkora, aisto, azkon eta abar), sagardoa ea ogi trukean. Orrezaz gaiñera lan ere eskeintzen zietan alogeran. Euskaldun- en lagun zintzoak eta laguntzaille benetakoak izan ziran, eskimalak ez beste guztiak.

Eskimalekin eun urteko asarre bizia izan zuten, gureak aien buruzegi baten emazta arrapatu zutelako. Pekatu au ez zieten euskalduneri eskimalek zekulan barkatu.

Beste guztiekin beti ibilli ziran pakean. Udaberritik udazkenara egongo ziran alkarrekin. Gero, agur eta datoren urterarta.

Euskaldunak ez ziran ez konkistadore, ez politiko, ez kolonizadore. Arrantzaleak ziran uts-utsik. Indioekin artu-amanetan paketsu ibili ondoren, berreiro Euskalerrira biurtzen ziran indioeri beuran lurraren jabeta-sunik kentzeke...

* * *

Egoera orretan ibiltzeak eta tankera orretan jokatzeak galdu zitun euskaldunak gerora. Jokaera jatorrean zebiltzan euskaldunak beste errien maltzurke-riak galdu zitun. Batez ere Inglaterraren maltzurke-riak.

Nola?

XVI'garren eukiaren asieratik gutxienez zebiltzan euskaldunak arrantzan Terranoba eta Kanadako itxa-soetan; gerora etorri ziran inglesak eta auek bota zituzten itxaso aietatik gure arrantzaleak sakulako. Kolonizatu zituzten indioen lurak eta lurretik itxa-soen jabe egin ziran, gaurko egunez gertatzen ari zai-gun bezela.

* * *

Maltzuekeria agertu zuten garbi asko. Lenengo, euskaldunen askuetatik ikasi zuten bale-arrentza, euskaldun txalupa-maixu eta arpoilariak beuren barkustan eramenaz. Maiz izan gera euskaldunak etxe-kalte eta arazo onetan ere alaxe izan ziran gue aurrekoak; bakoitzak berea jasotzeagatik guztien ondamendiaren alde jokatu.

Bale-arrantzan ikasi ondoren, bale-arrantzarako alkarte aundiak eta indartsuak sortu.

Ordurako gobernadoreak jarrita zauzkaten bai Inglaterrak eta bai Frantziak Terranoba eta Kanadako lurraldeetan. Gobernadore auek bale-arantzarako kon-paño barrietan parte ziralarik, euskalduneri petxak eta eragozpenak lepoan ezarri, askatasuna kendu eta indioen kastor-narruak euak jaco...

* * *

Eta, emengo agintariak?

Madrid'era begira. Madrid'en, ordea, beste lanik bazuten Ameriketa osoan, an goiko Terranobako punta arten zebiltzan euskaldun arrantzaleari begiratzeko.

Arrantzaleak, eurak, iñoren laguntzarik gabe, jokatu bear eta geienetan alkarren arteko batasunik gabe.

Felipe Bigarrenak moltoan joateko agindu zien; baiña, naiago zutela bakarka erantzun zien.

BURRUKAK: ONDAMENDIA

Españiak zitun burrukak (Frantzia edo Inglaterrarekin) itxasoraño zabaltzen ziran. Lurraren jabe etsaiak eta itxasoan burrukak. Euskaldunak burrukan sartu ziran eta Terranobako barkuak kaiñoiez eta beste edo-zer klaseko armaz ondo ornituak joaten ziran, burruka-rako prest.

Ortik sortu ziran itxas-lapurrak.

Korsarioak, alegia.

* * *

Terranobara joan-etorria egiteko gauza asko ziran bearrezko ontzian: masta, aingura, bela, era guztietako sokak, txalupak bakoitza bere tresna guztiekin, emoko edo istupa, pikea ontzia istupatzeko (kalafatearen lana zan). Ontzia istupatu bear zan azpitik, aldamenetatik eta gaiñetik Terranobara irten baiño leen. Gero, berriz, andik onantza ere berdiñ egin bear zan itxaso aundia aldetik-alde igarotzeko. Lan oiek egiteko bearrezkoa zan abere-koipea, kintal bat.

Arrantzarako tresnak bear ziran, txalupetatik asi eta arpoi, xabolin, estatxa eta abar. Ugari.

Labeak egiteko gaiak eta koipe urtua lortzeko bear ziran tresna guztiak: aizkora eta aisto koipe eta aragiak ebagitzeko, tiña eta barridak koipe erabili eta gorde-tzeko. Egur-ikatsa labear pizteko.

Janariak eta edariak: ogia, galletak, aragia, zezina, urdaia, babak, ardo, sagardo, txakolin, pattar...

Arrantzale bakoitzak narruzko jantzi bereziak lane-rako.

* * *

Diru asko bear zen ontzia antolatzeko eta orretarako dirua aurretzen zutenak ere ba ziran. Korritua eue-netik 28, 29 eta 30. Diru galestia: baiña, bearrezkoa.

Ba ziran segurantzia ematen zutenak ere.

Artean inglesak ez zuten beuren barkuen seguran-tzirik egiten. Inglesak 1604'ean asi ziran barkuen segurantzia egiten. Euskaldunek 50 urtetik gutxienez artu zien aurrea ingleseri. Tresna, ontzi, koipe edo bakaillau eta gizasemeak, ora danak segopean jarriak Juan López de Soto'ren bitartez.

Bera zan segurantziak ematen zituna.

1567'tik 1569'ra gizon onek egin zitun seguroen berri Burgos ko Konsuladoan daude. An agertzen dira, bi urte oietan, Debatik Joan de Espilla, Domingo de Sorazu, Miguel Zerain, Iziartik Pedro Otxoa de Arriola; Mutrikutik Esteban Lete eta Domingo Gan-txegi; Elgoibartik Andres de Alzola eta Joanes Boli-bar; Azpeitiatik Joan de Otxoa; Azkoitiatik Martin Perez Idiakez eta Domingo López Irazarra; Oñatitik Joan Igarza; Oiartzundik Miguel Isasa; Pasaiatik Miguel de Villaviciosa eta Ramón de Arrieta; Erren-deritik Juan Zubieta; Donostiatik Juan de Erauso eta abar...

Ontzien kapitanak ziran guzti oiek.

* * *

Arrantzu auetako jokoan iru alderdik parte artzen zuten: ontziaren nagusia bat, armadorea bere poltxatik arrantzarako bear ziranak prestatu zituna bi eta kapita-na tripulazioarekin iru.

Banaketa onelatsu egiten zuten: irutik zati bat arrantzaleentzako; beste irutik biak nagusiarentzat eta armadorrarentzat. Baiña, arrantzaleeri ematen zitzaiz-kien abantailla eta sariak armadorearen bizkarretik ziran. Esate baterako, arpoilariak beuren saria eta abantaillak jasotzen zituzten, bere lanaren arabera: arpoi geiago sartutakoak geiago jasotzen zuan abantail-lez, Euskalerriko errietan egiten zan bezela.

1566'an Debako kapitan Joan de Espillak 1.195 barrika koipe ekarri zitun Terranobako itxasoetatik. Ontziaren jabea Landaverde bilbotarra zan eta diruak jarri zitunak barkua armatzeko beste bilbotar bar. Ona nola zabaldu zituzten 1.195 barrika aiek.

Tripulazioak irutik bat = 398 barrika koipe.

Nagusiak = 298 t'erdi

Armadoreak = 497 t'erdi

Armadoreak banatu zitun bere barrika oietatik abantailletan: 113 1/3 barrika.

Nagusiak, berriz: 25 5/6 barrika, berak aukeratu zitun gizoneri. Auek dira: kapitana, kontramaixua, aro-tza, kalafatea, zaindaria eta kañoi-zaindaria.

Berak, 398 barrika danen artean banatu ziran neurri berean. Gaiñera, beste 113 1/3 armadorenak eta 25 5/6 barrika nagusienak ere tripulazioan zabaldu ziran: baiña, bakoitzari eure abantailen neurrian.

* * *

Terranoba, Kanada eta inguruko itxasoak oso ziran aberatsak. Lurrak kolonizatu zituzten eta euren artean banatu ere onetara: Kanada inglesentzako, Terranoba ingurua frantsesentzako, Groenlandia danesentzako. Eta, euskaldunentzako, zer?

Ezer ez.

* * *

Beste guztien merituak gutxi-etsi gabe (dio Belan-ger jaun kanadatarrak) ordua da euskaldunak argitara ekartzeko; batez ere XVI'garren eunkian egin zuten lanagaitik... Ez ziran lurbilla zebiltzen esploradoreak, ez eta lurraren jabe egin nai zuten kolonoak...

Oiek danak orrela dirala, eta erri askoren maixu izan arren, andik bota zituzten.

Amaseigarren eunki osoan beurak izan ziran itxaso aien jau eta jabe, iñori eragozpenik jartzeke; baiña, eunki orren aizken aldera gauzak okertzen asi ziran.

Amazazpi garreanean, okerrago.

Emezortzigarrenan eman zioten "puntilla" euskal-dun terranobazaleen arazoari, Utrech eko Itunean. Itun au gerra baten amaiera izan zan: Ingalterra eta Holan-dak Espaiña eta Frantziaren aurka zeukatzen gerraren amaiera.

* * *

Esanda daukagu nola lurraren jabe egin ziranak itxasoaren jabe ere egin zirala. Euskaldunak, beste biderik ezean, bakoitzak bere kasa burrukari eldu zion eta itxas-lapurretara jo. Etsai aundia aurrean eta ausar-keriak ez zuan azken onik izan.

Azkenaren azkena Utrech'eko Ituna: 1713-VIII-13'tan.

Urte orren ibeltzean, Ituna firmatu aurretik, Gipuz-koako Junta Jeneralak auxe eskatzen zion Espaiñaiko Erregari: Euskaldunak Terranoban arrantza egiteko zeukatzen eskubide zearrak ondo zaintzeko. Egingo zituztela alegiñak. Baiña, dana alperrik.

* * *

ARRANTZIA

Terranobarako bideak amaitu ziran: aurrera, ez bale eta ez bakaillau.

Baillaua ez degu aitatu ere Terranobako arrantzetan; bigarren klaseko arrantzia bait zan. Euskaldunak bale-billa joan ziran Terranobara; an bakaillaua itxaso-etzali arkitu zutenean, bakaillauari ere eldu zioten. Ordezko arrantzia zan. Ontzi txikienak egiten zuten bakillautan.

Berreun urteetan Terranobara joateke egon ondoren, 1927 urtean PYSSE'k eldu zion berriro bakaillau arrantzari. Euskaldunak izan ziran mundu baztarreeta-ko arrien maixu bale-arrantzia nagusian eta, aien semeak bakaillaua arrapatu eta ondutzeko atzerrira joan bear maixu billa.

Bretoiñak izan ziran berritze onetan euskaldunen maixu. Euskaldun zaarrek arrai sikua, aizeetan legortua ekarri oi zuten Euskalerrira. Bretoiñe, berriz, arrain "berdea", legortu-gabea, bodega barruan gatzetan. Eta PISBE'ko arrantzaleak orrela ekarri izan zuten Pasaia-ra bakaillaua 1927 tik 1973'ra. PYSBE giputxa zan, donostiarrek Pasaian sortutako konpañia. 1.600 toneladako 17 barku izan zitun batera; 62 gizaseme barku bakoitzak barman...

Onen ondoren, eta konpañi onetatik irtendako gizonekin ornituak, sortu ziran geroago PEBSA eta COPIBA Santander eta Vigon bakaillau arrantzarako.

* * *

Kanadako Gobernuak berriro, 1976'ko Uztaillaren azkeneko egunean itxi ditu betirako Terranobako San Lorenzo ibaiaren ao zabaleko ateak.

* * *

AZKEN URTEETAN

Euskalerrriaren arrantzia-historiaren zatirik ederrena eriotzaren illunpean sartu zanean, gure kaien egoera ez zan eder-ederra. Ona zer zion Dr. Camino Orella jaunak bere "Historia de San Sebastián" liburuan:

qué utilidades no redundarían de ello al comercio de la costa de Guipúzcoa, que desde que se abandonó la pesca del bacalao y la ballena se hallan en lamentable estado, disminuida su población, arruinados sus edificios, causando desconsuelo... sin que se vean en sus puertos sino algunas lanchas de pobres pescadores..."

* * *

Baporak sortu ziranean 1920'aren inguruan, asi ziran gure portuak berriro pizten. Ez ziran aundiak; baiña, erreztasuna ekarri zuten itxasoko joan-etorriak egiteko. Ikatzak zebiltzan.

Gerora bapor aiek Galizi aldera saldu ziran, berriak eta aundiagoak egiteko. Auek gasoilla erretzen zuten. Auekin ere pokiki jarrai zuten arrantzan. Baiña, beti aurrerapenari begira, aizken urte auetan (1960'garren urtetik edo) barkuak egin dira aundiagoak, eta aundiegak gertatu dira emango arrantzia bajurako.

Berriro (1970'tik edo) ontzi txikietara goaz. Lekeitio dut begien aurrean. Saldu dituzte eta saltzen ari dira aizken aldiatiko ontzi aundiak eta, oien ordez, txikiagoak egiten asiak daude: lau edo bost gizonentzako ontziak. Bixigu, legatz, itxas-aingeraetan berriz ekin-tzeko aintxinakoen antzera.

* * *

Garai auetakoak ditugu ere biñaka dijoazten barku-arrastreroak. Auek Irlandako itxasoetara dijoaz. Aberastasun aundiak ekarri dituzte Pasaira eta Ondarrura batez ere.

1977'garren urteak eman dio arrantzia oneri mazo aundiakin burua, berreun millak dirata eta ez-dirala. Irlanda eta inguruko itxasoeri ateak jarri dizkiete gure ontzientzat. Eragozpenak izugarriak. Ondamendia berriro gure arrantzaleentzat. Ez dakit uñ onen azpitik sekula aterako geran. Egoera negargarria berriro gure artekoa. Sardiñarik ez da aspalditik Kantauri itxasoan agertzen; antxoa eta bokarta Frantziako uretan gordezten da, bizxiguetara barku aundiak ez dijoaz. Atuna gelditzen zaigu Galizi partean edo Algecirasen edo Dakarren.

Besteri, zer?

Frantziatik onuntz datorren antxoa apur bat edo Frantziar bertan, preso gelditzeko arriskuan, arrapatutakoa.

Gauza gutxi.

Itxasoa bera ere naiko loa eta zikiña.

Iru Zentral Nuklearrak (Lemoniz, Ea eta Deba) bakar-bakarrik falta ditugu R.I.P. portuetan jartzeko: requiescant in pace.

Emen izan ziren gizon ausartak, itxaso aundietan arrantzale iaioak. Izan ziren...

ANES ARRINDA
(Deba'n, 1975)

EUSKALDUN BARRIENTZAT

Gizon onek, bere lekutik kabirano joan gura dau. Nundik?

ISSN: 1132 - 1350

Lege gordailua: BI-1452-85

FLASH COMPOSITION, S.L. - BILBAO

EUSKERAZALEAK

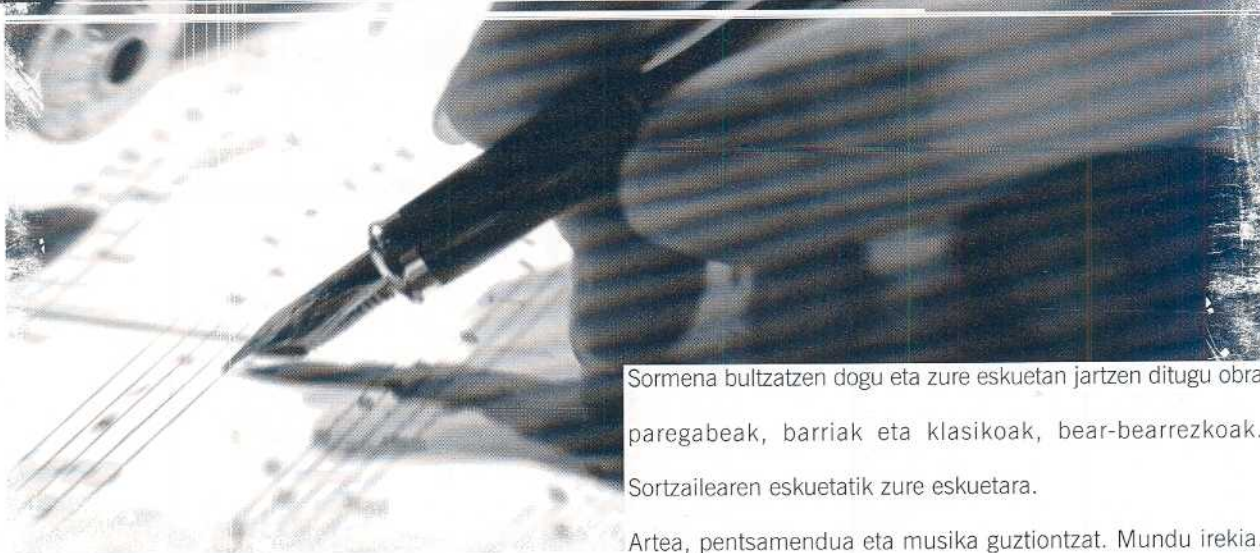
Colón de Larreategi, 14 - 2.º dcha.
48001 BILBAO

kultura sortzen dogu

kultura

kultura

BILBAO 700 • III MILLENIUM

Sormena bultzatzen dogu eta zure eskuetan jartzen ditugu obra paregabeak, barriak eta klasikoak, bear-bearrezkoak.

Sortzailearen eskuetatik zure eskuetara.

Artea, pentsamendua eta musika guztiontzat. Mundu irekia.

Au da gure kultura.

www.bbk.es

200 pezeta (1,20 Euro)

bbk²